

**ПОШУК ДЖЕРЕЛ ФІНАНСУВАННЯ ОПОЗИЦІЙНИХ ПАРТІЙНИХ ВИДАНЬ
(НА ПРИКЛАДІ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОГО РАДИКАЛЬНОГО ЧАСОПISУ «НАРОД»
(1890–1892 РР.))**

Розглянуто джерела фінансування першого україномовного партійного часопису Східної Галичини – журналу «Народ» на початковому етапі його діяльності та наступні пошуки видавців у справі збільшення фінансових надходжень.

Ключові слова: українська преса Східної Галичини в складі Австро-Угорщини, партійна преса радикального спрямування, джерела фінансування видавничої діяльності.

I. Вступ

Періодика є невід'ємною частиною суспільно-політичного життя кожної країни. На початку ХХ ст. дослідник історії преси Д. Сатурнин писав: «Якщо ви хочете зрозуміти періодику якоїсь країни, якщо ви прагнете визначити її вплив, вивчайте її у зв'язку з усім світом суспільного життя. Преса – це нервова система суспільного організму» [36, с. 168].

З іншого боку, будь-яка політична діяльність, включаючи й видавничу, вимагає постійних джерел фінансування. Завдання політичного діяча – знайти й задіяти тих потенційних спонсорів, співробітництво з якими не дискредитуватиме політичну силу. Особливо складним стає воно для радикальних (крайне лівих, крайне правих, ультранаціоналістичних, клерикальних тощо) політичних сил, чий електорат належить до невдоволених, а отже, переважно незаможних, суспільних верств. Це складне завдання свого часу вирішували й західноукраїнські демократичні сили (кін. ХІХ ст.) та їх партійною пресою.

II. Постановка завдання

Питання про джерела фінансування першого радикального українського видання в Східній Галичині викликає не лише науковий, а й практичний інтерес. Історичний досвід може виявитися почвальним для сучасних медіапроектів, розширити уявлення читача про форми й методи партійної діяльності в умовах недружнього політичного середовища. Із цією метою доцільно проаналізувати широке коло джерел – наукового, мемуарного, епістолярного, медійного тощо характеру.

III. Результати

«Українські часописи початку партійної диференціації (1890–1900 рр.), – вказують дослідники історії вітчизняної преси М. Романюк та М. Галушко, – були своєрідним відгуком на політичні процеси, диференціацію політичної думки в останнє десятиліття ХІХ ст., яке характеризується переломом у розвитку українського національного руху в Галичині» [37, с. 11]. Відтак існував політичний попит на незалежну українську пресу, проте цей політичний попит був слабо підкріплений фінансовими можливостями потенційного споживача.

Задум видавати незалежний орган виник у української прогресивної громадськості ще в 1888 р., коли під редагуванням І. Франка та М. Павлика вийшов єдиний номер журналу «Товариш» і після того, як М. Павлик змушений був під тиском обставин у 1889 р. залишити редагування газети «Батьківщина» [15, с. 315]. «...Не треба між нами доказувати, – писав М. Павлику відомий український публіцист з Коломиї Северин Данилович, – що поступової незалежної популярної газети для нашого народу в цій хвилі доконче потрібно (...) коло тої газети (...) зібрати всю нашу молоду поступову інтелігенцію, а з другої сторони всіх діяльніших селян». Зі свого боку, С. Данилович обіцяв такому виданню не менше ніж 200 передплатників від самої лише Коломиїщини [13, с. 401].

На початку грудня 1889 р. була складена програма нового часопису з попередньою назвою «Русин». «Я буду стояти за те, – писав М. Павлик до М. Драгоманова, – щоби головною задачею «Русина» (пропонована мною назва нової газети) було утворити одну демократичну поступову партію з усіх чесніших Русинів, простих і світлих» [13, с. 407]. Згодом кращою назвою було визнано «Народ».

Встановлено періодичність виходу – двотижневик. Щодо розподілу обов'язків між ініціаторами створення журналу Михайлом Павликом та Іваном Франко було вирішено «відповідальним» (відповідальним) редактором визначити Івана Франка, позаяк Михайло Павлик «був засуджений за провину против публічної моральності і за законом не міг не тільки редагувати часопис, але й бути обраним ані до громадської ради, ані до сейму, ані до ради державної» [13, с. 410]. Тому

М. Павлик стає формальним видавцем нового часопису, виконуючи одночасно й редакційні функції.

Вже в першому номері заявлена мета видання: «помочи зв'язати Русинів ув одну-однісіньку демократично-поступову партію, чи красше громаду (...) помочи двигнути матеріально, чи справді просвітити наш народ, простих робітних людей, і тому ми так назвали свою газету» [17]. Водночас автори вказують, що будуть діяти «в границях нашої (австрійської. – О. М.) конституції, хоть і не маємо єї за досконалу» [17]. На нашу думку, таке застереження служило своєрідним оберегом від надто доскіпливої уваги австрійської цензури в Галичині.

З першого номера часопису постало питання про фінансування, позаяк необхідно було «владнати діло» з друкарнею. Ідеться про те, щоб «коли-небудь плачено за статті (тобто про гонорари дописувачам. – О. М.), тепер нічого і розказувати» [13, с. 410].

Передбачалося, що тиражування одного номера журналу коштуватиме не більше ніж 50 гульденів. Фінансову допомогу обіцяли Теофіл Окуневський (у майбутньому один із засновників Русько-української радикальної партії), Северин Данилович, Михайло Драгоманов та «українці Наддніпрянщини».

У листі до М. Драгоманова М. Павлик пише про «кокетування» з ним «військових сфер, шчо зв'язані просто з цісарським двором. Навіть пропонували мені заложити письмо на гроші правительственні». Робить висновок: «Коли дадуть підмогу ходьби на «Народ» – то возьму, а робити буду своє для народу» [11, с. 1].

Тут необхідні певні роз'яснення. Відень у своїй національній політиці намагався протиставити народи Імперії, зокрема русинів (українців) з поляками, втім, не допускаючи крайніх форм їхнього протистояння. Відтак отримання грошей на видання «Народу» (а цілком імовірно, і на гонорари дописувачам) з австрійської казни було цілком реальним проектом. Інша річ – наскільки самотійними в своїх подальших діях ставали б видавці.

Суттєвою підмогою новому часопису стала пропозиція М. Драгоманова використати одержані ним від емігрантів з України 1000 франків для оплати поліграфічних витрат [3, с. 316]. «Коли Ви беретесь видавати газету, то я плачу за неї в типографії в квоті 1000 фр (анків). Таке можете сказати в типографії, – а я висилатиму долю щомісяця» [13, с. 409].

При тому жодних попередніх умов М. Драгоманов не ставив, для нього достатнім «аргументом» служили політичні переконання І. Франка та М. Павлика.

Головним з фінансових підґрунть видання часопису мала б – в ідеалі – стати передплата.

Івана Франка постійно турбує кількість майбутніх передплатників: «Нам обіцяно з повітів Коломийського, Снятинського, Городенського й Косівського 200 підписчиків. Коли б нам (...) з усієї Галичини удалось зібрати 300 підписчиків, то вже з них самих (300 x 4 = 1200) було б забезпечене існування газети на цілий рік, а Ваших (М. Драгоманова. – О. М.) 1000 франків остались би як ресурси на слідчий рік» [2, с. 226–227].

Редакція нового часопису прагнула вивести його за межі Галичини, поширивши принаймні на Наддніпрянську Україну. Про це говорить оголошення (вже у стартовому номері видання) передплати, що склала «у Австро-Угорщині 4 гульдени, а для заграниці 5 рубл(ів) або 12 франків, одне число 20 кр(ейцарів)» [17].

З міркувань промоції перший номер журналу було розіслано «по-більше, на показ». У разі відмови потенційного абонента (нецікавість, небажання. – О. М.) редакція просила його переслати номер назад, видавцям.

Редакція заохочувала розповсюджувачів часопису, зокрема тим, хто «придбає нам 9 передплатників, тому будемо посилати Народ цілий рік безплатно (...) передплату надсилають просто до редакції. Хто зможе, нехай присилає передплату за цілий рік, а хто не може, нехай посилає за пів або й за чверть року, по 1 гульд(ену) що 3 місяці» [17]. Безоплатно пропонувалася передплата й добровільним кореспондентам – «тим біднішим людям, котрі би стали писати про порядки в своїх сторонах» [17]. Єдине, на чому наполягали засновники часопису, щоби дописи були правдиві (присланий матеріал «могли присвідчити і свідки», і підписані). При тому редакція обіцяла не оприлюднювати прізвища в разі небажання дописувача.

Попри зусилля видавців, «Народ» не зразу став відомим (і бажаним) загалу читачів. Так, 21 січня 1890 р. у Петрикові (поблизу Тернополя) за сприяння «Просвіти» була відкрита читальня, членами якої записалося 30 мешканців села. «На зібрані на місці гроші 9 р(енських) 45 к(рейцарів) ухвалено поки що передплатити «Kurjer Stanislawowski» і «Дзвінок» (газетка для дітей)» [18, с. 22]. Втім, будь-який друкований орган навіть у наш час вимагає певного терміну для «розкрутки».

Редактори нарікали на погану рекламу свого видання, позаяк навіть за гроші вже популярні та відомі газети, у тому числі й проукраїнського спрямування, відмовлялися друкувати оголошення про вихід нового часопису. У зверненні «Від редакції» з гіркотою писали: «Ні одна руска газета навіть не вповіла своїм читателям, що вийшло 1 ч. «Народа». Так що ми мусіли подавати до «Діла», «Червоної Руси» та «Батьківщини» платні оповістки (як ті купці, що захвалюють русинам свої плохі товари або просто тільки хотять від них вициганити гроші). Тай то «Червоная Русь» не помістила і такої платної оповістки, хоть і обіцяла, що помістить» [18, с. 32].

Зі свого боку зазначимо, що коло потенційних передплатників і навіть разових покупців проукраїнських друкованих видань наприкінці XIX ст. було дуже вузьким. Часто означені видання придбавалися сільськими громадами в складчину – на будинок «Просвіти». Тож безоплатно, чи навіть за символічну (за розцінками торгівельної реклами) плату, плодити собі конкурентів в особі «Народу» бажаних було мало.

У листі до М. Драгоманова М. Павлик нарікав на те, що змушений був давати особисті гроші на «платні анонси». А люди за «Народом» допитуються. От, якби перебути цю кризу та за 3 місяці розсилати по 1000 примірників на показ, то певне би прийшли пренумеранти (передплатники. – О. М.)» [11, с. 8].

Втім, навіть такі – на правах торговельної реклами – оголошення привели до певного зростання популярності «Народу», але не до бажаної кількості передплатників. У лютому 1890 р. М. Павлик писав М. Драгоманову: «Найбільше «Народ» подобається на Буковині, по селах, хоть передплатників відси дуже маленько (люди ще не розуміють, що треба платити) (...) передплатників таких, що прислали досі гроші (найбільше по 1 гульд.) (...) трохи більш як за 100, хоть розіслано до 1200 (примірників. – О. М.). Примірників за 200 розпродується в різних місцях, на дрібно (...) Окрім того дуже зацікавились «Народом» на Україні (підросійській. – О. М.) – приходять передплатники» [11, с. 9–10].

З метою здешевлення накладу, автори шукали друкарню з оптимальною оплатою за видання тиражу. Тільки перелік друкарень, до яких зверталася редакція «Народу», свідчить про постійні намагання пошуку найдешевшого та найякіснішого місця видання. Друкарня Польська, друкарня імені Шевченка, друкарня Ставропігійського братства («при Волоській церкві, там найбільше гарних руских букв і найкрасше та найточніше все робиться» [18, с. 32]. Вирішено було зупинитися на Ставропігійській друкарні, що «почислила на зразу далеко дешевше від аркуша, ніж навіть друкарня ім. Шевченка» [18, с. 32].

Погоня за дешевиною дорого обійшлася новачкам видавничої справи. Отримавши принципову згоду, недобросовісні власники Ставропігійської друкарні (а вона на той час повністю контролювалася москвофілами. – О. М.) вирішили максимально скористатися сприятливою нагодою – несподівано «піднесли ціну за «Народ» вище (...) та за 6 р. довгу друкарню сперла 600 примірників 1 ч. «Народа» в ціні 120 р.; з тим супротив угоди, стала домагатися від нас грошей наперед (...) коли ми й на се пристали, то зовсім не схотіла друкувати «Народа», кажучи, що не має складачів» [18, с. 32]. Як наслідок-було зірвано в часі видання 2 ч. «Народа».

Редактори спробували звернутися до інших русинських (українських) і не тільки друкарських закладів, але майже всі вони відмовили, крім невеликої польської друкарні, що «мала руські букви».

Схоже, саме в цей критичний момент у часопису з'явилися таємні меценати – на сторінках 3-го номеру «Народу» складена подяка «народолюбним та щиро поступовим українцям, що без помочи декого з них «Народ» не побачив би й світа» та висловлюється надія на те, що «такої моральної й матеріальної помочи ми й на далі ждемо від усякого Русина чи Українця, що не заклеплюється в кружкових та партійних комітках» [18, с. 32].

Тут трохи насторожує оце «Русина чи Українця» поруч із подякою «народолюбним та щиро поступовим українцям». Схоже, ідеться про українців Наддніпрянщини, які – аж занадто швидко – відгукнулися за заклики про допомогу мало розкрученого видання.

У тому ж лютому номері редакція заявляє, що зростає кількість передплатників «Народу», й у зв'язку із цим просить повертати номери часопису, що були розіслані безкоштовно «на показ». Втім, практика розсилання промоційних безкоштовних примірників збереглася й у подальшому. Практично кожний номер містить заклик до потенційних передплатників «поспішатися».

З метою залучення більшої кількості читачів, із ч. 4 «Народу» розпочинається підписка на твори І. Франка, М. Павлика, Т. Шевченка, М. Костомарова, М. Драгоманова. Для передплатників передбачалася знижка.

М. Ковалевський (російський прогресивний громадський діяч, який активно сприяв виданню «Народу» і його поширенню на Східній Україні), у листі до М. Павлика критикував це рішення редакторів: «Нам здається, що Ваша газета не так об'ємна, щоб містити белетристику, не так багата, щоб оплачувати її, та вона власне рахує на публіку, котрій цікава ідея, факт, котрих не вичитає в «Зорі» і в інших газетах» [16].

З тією ж промоційною метою малозабезпеченим читачам (передусім селянам) пропонувалося оформлювати передплату в розмірі навіть 1 р(инський), а «біднішим селянам» видавці могли зачекати з оплатою «аж по жнивях» [19].

З ч. 5 робиться спроба розширити потенційний географічний ареал часопису. Про це свідчить запровадження передплати в німецьких марках та американських доларах (відповідно, 10 марок та 2 долари) [20].

А в ч. 6 «Народу» навіть публікується лист дописувача, якогось С. Ф-ского з невеликого містечка Оліфант (штат Пенсільванія, США) «Письмо з Америки». Дізнавшись з «Батьківщини» (вочевидь, з одного з платних оголошень. – О. М.), що «газета «Народ» має виходити у Львові, і що тая газета для добра руского народу має працювати», С. Ф-ский повідомив, що агітує вісім пе-

редплатників, за яких через «дім банковий Шарляха в Гамбурзі» відсилає гроші на адресу видавництва [21, с. 77]. Залишається лише гадати, чи існував насправді цей несподівано щедрий С. Ф-ський (адже підписка була здійснена, за його ж словами, лише на основі рекламного повідомлення в «Батьківщині»), а чи став лише рекламним піар-ходом редакції.

Часом (зрідка) гроші на адресу «Народу» надходили без чітко зазначеної мети. Зокрема, якийсь С. Andrews з Шенандору прислав на адресу редакції через «праську (празьку. – О. М.) філію австрійського кредитного товариства» 20 гульденів. «На шо? – запитує редакція. – Письма не получили. На всякий случай шлемо Вам 4 примірники «Народа» для руских осередків в Америці» [21, с. 88].

Але такі спорадичні вливання були швидше винятком, ніж практикою. Перший квартал («чвертьрік») видання «Народу» завершується благаннями до «должників» якомога скоріше присилати подальшу передплату, позаяк редакція «мусить платити за все готовими грішми і то з гори» [22]. Видавці також нарікають, що багато номерів пропадає «по почтах на прохідних». А, позаяк «матеріали в'яжуться один з другим», необхідно додруковувати пропущені номери [22].

Разом з тим і надалі: «біднішим людям – готові зачекати по жнивах, тож просимо всіх зголошуватися по «Народ». Хліба ми Вам, звісно, не дамо, бо й самі ми не багаті, але в «Народі» знайдете якусь розраду та й надію на те, що може буде інакше» [22].

Популярність часопису дещо зростає, про що нібито свідчать листи дописувачів: «Я вважаю «Народ» за дуже цінну часопись, бо вона, бачте, не мало здирає полуди з вочей», – пише дописувач *Селянин* [23]. «Народ» між попами (...) найбільш любиться (...) зацікавилось ним і наше жіноцтво (...) затім американські русини, куди іде тепер 20 примірників і мабуть шче більше буде іти» [11, с. 17].

Характерний приклад наводить дописувач *Галайда*: «коли селяне з Орельця (поблизу Снятина) мали конфлікт з «одним з польських можновладців» щодо передплати на газети «Народ» і «Батьківщину». «Хто видає той «Народ»? – питає поляк. Відповідь – Павлик. «Taze to – nihilista, socjalista! Jego pismo jest trucizna!». Незважаючи на негативну реакцію анонімного «можновладця-поляка», селяни відстояли свій вибір [24].

Мала місце ця подія чи ні, сьогодні визначити важко. З одного боку, те, що польська адміністрація КГЛ загалом неприхильно ставилася до будь-яких українських видань, не викликає сумніву. З іншого боку, пам'ятаємо, що М. Павлик апріорі не міг фігурувати видавцем «Народу» (про причини ми писали вище). Отже, орелецькі селяни повинні були мати неабияку поінформованість, що, погодьтеся, виглядає сумнівним. Можливо, у цьому випадку спостерігаємо такий собі редакційний піар зразка кін. XIX ст.

Крім «селян», часопис користувався авторитетом і у, визнаємо, нечисленній українській інтелігенції. Дем'ян Гладилевич, професор руської гімназії і голова Товариства ім. Шевченка, надсилаючи передплату на «Народ», у листі до І. Франка писав: «С остатніх номерів вашої часописі переконаюся, що «Народ» хоче стати справді критичним і об'єктивним письмом, і для того прошу мені присилати його» [35].

Але навіть така широта (чи, точніше, спектр) аудиторії ще не означала фінансового успіху видання. Перше півріччя видавництва часопису завершилося прогнозованим зверненням до «довжників чим скорше вирівняти з нами рахунок, бо інакше тим, котрі замовили «Народ» і котрі доси виразно не просили почекати (...), будемо мусіли від 13 ч. перестати висилати газету. Ми тут за все мусимо платити готовими грішми, по 100 з. р. у місяць, а нам іще передплатники винні, до кінця року поверх 600 з. р.» [25].

Перше півріччя «Народ» завершив із загальним числом (постійних) передплатників 251 – «з того інтелігенції світської 91, попів 40, товариств 25, учеників гімназій 20, жінок 16, селян 15, міжчан і купців 11. В Америку іде 14, в Росію 11, загр(аницю) Євр(опейську) 8» [11, с. 52].

Така звужена передплата на часопис жодним чином не гарантувала регулярну оплату тиражу. Тим більше, що далеко не кожний з підписантів поспішав оплачувати своє замовлення. М. Павлик у листі до М. Драгоманова скаржився, що: «в Коломийському (повіті. – О. М.) іде 30 примірників між селян, але з них ніхто не платить, ще беруть із львівської духовної семінарії, та не платять» [11, с. 52].

Справу збільшення передплатників погіршувала неакуратна доставка.

«Чому не доходить до Вас «Народ», я не знаю, – писав у листі до Агатангела Кримського 29 листопада 1890 р. Іван Франко. – Вам без сумніву висилається на кожне Ваше жадання» [1]. «Е. К. в М. Ми Вам «Народ» регулярно посилаємо, – значить, нечиста сила», – відповідала редакція одному з передплатників [28].

Сьогодні важко зрозуміти причини непрофесійної роботи (?) австрійського поштового відомства. Можливо, ішлося про зумисні намагання запобігти поширенню небажаного друкованого слова в масах. Але не можемо виключати й якісь корисливі мотиви, як-от намагання нечистих на руку працівників поштових служб нажитися на перепродажу «пропалих» примірників. Допускаємо й недобросовісність підписантів видання – посиланнями на нібито не доставку могли корис-

татися для відмови від оплати чи для вимоги безоплатного надсилання дубліката ніби то зниклого примірника.

Спробуємо обґрунтувати свою думку. Не викликає сумніву, що серед причин, які гальмували поширення видання, ставали утиски з боку влади. Уже у 1890 р. було конфісковано № 7 і 19, у 1891 р. – № 1, 4–5, у 1892 р. – № 20–21 [15, с. 320].

Приводи конфіскації іноді були не зовсім зрозумілими, навіть самим видавцям. Так, № 1 за 1891 р. був конфіскований прокуратурою – формально за статтю І. Франка «Русько-українська радикальна партія і загальне голосоване», при тому, що головні положення цієї промови (виглошені на вічі ще 14 грудня 1890 р.) без жодних цензурних купюр уже опублікували і «Kurjer Lwowski», і «Przyjaciel Ludu». «Ся конфіскаता збила нас з пантелику, – писали видавці, – теперішній прокуратор О. Середовський не хоче нам казати, котрі статті (...) конфіскує, каже того самому догадуватися. Та тут наш дотеп кінчиться» [29].

Тобто такими кроками австрійська влада прагнула дискредитувати видання в очах підписантів та читачів, адже будь-який невихід чергового номера зменшував їх довіру до редакції.

Читачі «Народу» також дорікали видавцям, що газета не друкується в друкарні ім. Т. Шевченка: «Чому 1200 р. річно (...) мусить іти на польську друкарню?» У відповідь видавці виправдовуються, що: «друкарня Шевченка не дуже і руська – директор Поляк, робітниця – Польки, багато зецерів також Поляки, а чистий заробок (коли який є) не йде і не може йти на надто корисні для руського загалу цілі (...) вже зовсім погано те, що друкарня Шевченка, заложена за українські гроші, не хотіла друкувати «Народа» (...) Також «із міркувань делікатності», що вона (конкуруючи з видавництвом НТШ Ставропільська друкарня) прийняла «Народ» у «найприкріший час», – газета не залишить Ставропільську друкарню [28].

Одночасно М. Павлик був готовий звернути погляд і ... на Росію, де, можливо, «найшли ся такі люди (...), що помогли би поставити у Львові таку маленьку друкарню» [11, с. 72]. Втім, автор листа мав на увазі, що йшлося про українофільські кола Наддніпрянської України, а не офіційний Петербург.

Сподівання на допомогу ззовні не означали відмови від орієнтації на власні західноукраїнські джерела фінансування. Перший вересневий номер 1890 р. нагадав боржникам-селянам, що «тепер, по жнивях чей же й бідніші зможуться на тих кілька ренських» [26].

Непевність цього селянського джерела, як нам видається, добре розуміли видавці. Змінити політику «виживання» на політику відносної, незалежної від сезонних коливань, «стабільності» могло лише партійне фінансування.

На початку жовтня 1890 р. у Львові на з'їзді представників інтелігенції було вирішено створити Русько-українську радикальну партію. «Недавні арештанти, – писав І. Франко, – восени 1890 р. заснували радикальну партію з метою нести в народні маси свідомість його економічних, політичних і національних інтересів» [14, с. 506]. Журнал «Народ» повинен був стати друкованим органом партії.

«З сим числом, – вказувалося у редакційній статті 20-го номеру за 1890 р., – «Народ» стає органом партії (...) І від тепер мусить писати виразніше, згідно з дальшими й ближшими цілями партії» [27].

«Наші прихильники обов'язані від тепер підпирати «Народ» матеріально і морально; матеріально-поголовно передплачуючи «Народ» (і, розуміється, точно платячи; далі, присилаючи наддатки (спис котрих буде друкуватися в «Народі») і врешті, вишукуючи для «Народа» чим раз більше передплатників» [27]. «Партія наша, – зазначав І. Франко, – ухвалила зробити «Народ» своїм органом, ухвалила й підпомогати його роботою й грошима. З роботою діло сяк-так уладилось, але з грішми поки що швах (...) Довг «Народу» виносить уже звиш 200 гульденів в друкарні» [3, с. 261].

Один з співзасновників Русько-української радикальної партії Роман Ярославич у пошуках фінансування часопису звернувся до українців Наддніпрянщини, які пообіцяли йому 1500 рублів [4, с. 265]. Невдовзі через М. Ковалевського було передано на «Народ» перші 250 руб. [5, с. 277].

На той же час уже стало зрозуміло, що надії на збільшення передплатників, принаймні із числа членів партії, загалом не справдилися. Підтримка «Народові» повинна йти «поперед усього від членів радикальної партії в формі пренумерати, – зазначав І. Франко. – Не може бути так, що ми собі, мовляв, будемо радикалами, але не жадайте від нас, щоб ми пренумерували радикальну газету» [5, с. 276].

Провал фінансової підтримки партійцями змусив М. Павлика та І. Франка задуматися про передачу «Народу» у власність і на утримання партії. Майже водночас надії на фінансову підтримку часопису (і його фінансову самостійність) подав Богдан Кістяковський (діяч з Наддніпрянщини), пообіцявши збирати на «Народ» по 3000 рублів на рік [11, с. 80].

Потреби у фінансуванні «Народу» стрімко збільшуються з наближенням виборів до віденського парламенту (жовтень – листопад 1890 р.) М. Драгоманов у листі «На Україну» писав: «Тепер на черзі зовсім конкретна справа: провести депутата сеї (РУРП. – О. М.) партії в віден-

ський парламент на виборах. До сеї цілі ми мусимо напружитись з усіх сил і коли б навіть депутат не пройшов, то агітація в часи виборів зоставить по собі сліди; скріпить елементи партії, притягне нові, познакомять з нею ширший світ і т. д.» [11, с. 94]. «Нам би тепер яких 50 000, – запевняє М. Павлик, – ми би всю Галичину заповнили і для правительства і т. і. стали би силою (...) Ідуть вибори, нам треба на висилку людей по Галичині для пропаганди» [11, с. 89].

Невдала для радикалів виборча кампанія (кандидат від партії С. Данилович не пройшов у парламент) лягла додатковим фінансовим тягарем на редакцію часопису. «Редакція «Народу» мусила чимало, як на неї видати на виборчу агітацію, відозви її, що нас добре підтягло матеріально», – ще на етапі підготовки до виборів визнавали видавці [28].

Михайло Драгоманов згодом писав у листі до М. Павлика: «Ви зробили помилку, опорожнивши касу «Народа» на виборчу агітацію (...) І трохи чудно, чому каса «Народу» мусила видати на агітацію» [11, с. 162–163].

Тим не менше, Володимир Антонович, який відвідав М. Павлика у січні 1891 р., пообіцяв від наддніпрянських українців за роботу «коло «Народу» і т. і.» 500 рублів у рік, давши завдаток 250, котрі М. Павлик, за його словами, «зараз же видав на «Народ» [11, с. 104].

Тоді ж дружина І. Франка Ольга назбирала в середовищі українців Наддніпрянщини ще 125 рублів і 300 р(инських) на «покриття страт на «Народ» [11, с. 104].

Водночас спостерігається й певне зростання байдужості українців Наддніпрянщини до видання «Народу». Михайло Ковалевський заявив Ользі Франко, яка в травні 1891 р. перебувала в Києві, що «на «Народ» не можна збирати грошей (у Києві. – О. М.), бо для одних він байдужий, а для других ненависний» [11, с. 177].

У листі до М. Драгоманова М. Павлик подав звіт щодо фінансування часопису: «У 1890 році загального доходу – 1509, загального розходу 1735, 41 (мінус – 226.41); у 1891 році (до 8. V) прихід 467.60, розхід – 530 (мінус – 62.40). Разом мінус – 288.81 – це ті гроші, котрі я доплатив зі свого заробку» [11, с. 177].

Автори часопису в цей час раді будь-якій допомозі: від С. Даниловича (пообіцяв 200 р.), сестри М. Драгоманова (дала 137 гульд. на «Народ»), наддніпрянських українців тощо. У травні 1891 р. Іван Франко мав наміри їхати сам на Україну, до Києва «зі справою видобуття деяких (обіцяних) грошей на «Народ» [6, с. 291].

У вересні того ж року І. Франко пише М. Драгоманову про кричущі випадки затримання жан-дармами у Києві людей, які збирали гроші на газету [7, с. 296]. Заборона видавництва (передруку) «Народу» у Росії в 1892 р. призвела до збільшення витрат на пересилання газети українцям Наддніпрянщини [33]. Це, у свою чергу, позначилося на стосунках з наддніпрянськими читачами.

Фінансовий стан часопису чим далі погіршувався. Особливим ударом для видавців стало байдуже й навіть вузькокорисливе ставлення Русько-української радикальної партії до свого друкованого органа. Про це з гіркотою писав М. Павлик: «Був я певний, що при помочі партії, «Народ» іще краще піде, та вийшло, що партія стала тільки перешкодою. Тепер я давно не бачу з передплати і крейцера» [11, с. 244].

У цих умовах М. Павлик не бачив іншого виходу, ніж віддати газету у власність і на баланс партії.

На другому з'їзді Русько-української радикальної партії, що відбувся у Львові 3–5 жовтня 1891 р., учасники спробували вирішити як фінансову сторону видання («кожний член партії обов'язується пренумерувати та розширювати часописи, видавані партією, створювати добровільні складки (пожертви. – О. М.) на фонд агітаційний, відрубний від фонду редакційного, тощо»), так і перехід часопису в безпосередню власність партії.

У постанові з'їзду щодо органу партії говориться про перехід «Народу» «на власність партії», про формування редакційного фонду, що складається з «пренумерати і датків надзвичайних», про створення «комітету езекутивного, що орудує фондом» [11, с. 267–269].

Видавцем було вирішено залишити М. Павлика, котрий «прибирає собі референтів до поодиноких рубрик» [11, с. 267–269]. Разом з тим цікавою є інформація щодо спроб розширити мережу друкованих партійних органів, котрі б видавала «кожна група провінціальна».

Іван Франко у листі М. Драгоманову дорікав, що «адміністрація «Народу», котрої спекався Павлик, впала на мене. Поки що вона не чинить мені великої трудності (...) За кожний номер можу заплатити в друкарні» [8, с. 307]. Тоді ж І. Франко пише, про надходження коштів на видання «Народу» з Києва, що дає змогу видати «ще три номери часопису» [8, с. 307].

Після другого партійного з'їзду редакція вкотре намагається навести лад з боржниками з передплати. «Звертаємо увагу наших передплатників, котрі залягають (затримують. – О. М.) з передплатою, що на адресових картках мають виписано, кілька нам іще від них належить. Просимо дуже о як найскорішу присилку грошей, щоби ми могли налагодити рахунки друкарські. З'являємо також, що далі «Народа» нікому даром посилати не можемо» [30].

Грудневий номер «Народу» за 1891 р. оголосив передплату на наступний 1892 р., наполягаючи на тому, що «члени і прихильники нашої (РУРП. – О. М.) партії звольте ті запросини ширити

в як найдальші закутки нашої країни і з'єднувати нашої газеті нових передплатників» Наддніпрянщини [31].

Водночас видавці нагадують про борг за 1891 р. читачів у розмірі 500 з. р. То ж відтепер редакція «не буде слати своєї газети без грошей нікому. Кошти нашого видавництва чималі і ми мусимо натискати на те, щоби вони покривалися з передплати [31].

З першого номеру 1892 р. «Народ» суттєво збільшує підписну ціну у рублях та доларах, відповідно до 8 (з 5 рублів) та до 2.5 (з 2 доларів), що, можливо, пояснювалося складнощами доставки за кордон [34].

Перша половина 1892 р. подарувала надію на стабілізацію фінансового стану «Народу». «Фінанси «Народу» поки що непогані, – вдоволено зазначав І. Франко у липні 1892 р. – Друкуючи дотеперішні номери, ми не тільки довгу нового не зробили, але ще й торішнього довгу сплатили більш 50 гульденів» [9, с. 339].

Разом з тим, особливих ілюзій на суттєве покращення ситуації І. Франко позбавлений: «Не знаю, як дотягти кінця року. На з'їзді партійним я думаю просто запропонувати – закрити « Народ», коли не винайдеться способу держати його порядно» [9, с. 339].

Песимістично дивився на продовження існування «Народу» й М. Павлик. З огляду на тяжке фінансове становище та з метою здешевлення видання часопису, він пропонує перенести редакцію в Коломию. «В Коломиї ж за ті гроші, що у Львові, можна би видавати Народ як тижневик політичний, а все інше видавати брошурами і книжками (...) мав би бути справді орган партії мужицької, бо тепер він більше академічний» [12, с. 47].

Разом з тим М. Павлик плекає надію на те, що «з переносинами в Коломию і партія стала би справді народною партією, де верх мали би освічені мужики» [12, с. 47].

Екзекутивний (виконавчий) комітет Русько-української радикальної партії в цей час не виявляв належної активності, і весь тягар видавничої діяльності знову ліг на плечі М. Павлика. «Я просто в ужас приходжу, подумавши про фінансовий стан «Народа», а особливо про те, що в Коломиї він зовсім звисне на мені», – писав Павлик у листі до М. Драгоманова в липні 1892 р. [12, с. 47].

«Що буде з «Народом», – вторив йому І. Франко, – я й досі не знаю. Хоч то я тепер повинен би по Тарасовому слову «серце запечатати», та все-таки воно не перестає битися по-галицьки» [10, с. 357].

Ситуацію з продовженням видання «Народу» у Львові ускладнювало й те, що у другій половині 1892 р. І. Франко виїхав до Відня «в цілі докінчення студій університетських» [32]. Це стало суттєвим аргументом для М. Павлика щодо перенесення «Народу» до Коломиї. Уже від жовтня 1893 р. починається «коломиїський» період існування часопису.

IV. Висновки

У підсумку висловимо такі (можливо, і дещо спірні) міркування. По-перше, питання фінансування політичної (у тому числі видавничої) діяльності завжди впирається, передусім, у питання моралі. На жаль, сучасним українським діячам від політики нечасто вдається залишатися самостійними у виборі політичної платформи, стратегії й тактики партії. Для цього вимагається особливий стан душі – те високе подвижництво, яке робить з талановитих людей справжніх виразників волі й духу народу, геніїв нації. Відмовившись від спокусливих джерел фінансування (австрійське військове відомство), І. Франко та М. Павлик поставили своє дітище, «Народ», на грань фінансового виживання, але заслужили вічну пошану українського народу. По-друге, розпочавши нелегку справу видання дійсно незалежного друкованого органу, редактори та видавці мусять бути готовими не лише до постійного фінансового голоду, але й несподіваної відмови (фактично – зради) звичних, не кажучи уже про потенційних, симпатиків. Треба бути морально готовим і до звичайного «жлобства», коли «меценати» та пересічні підписанти газети ігнорують свої фінансові зобов'язання. По-третє, видання друкованого органу (які б «високі» цілі не ставили перед собою видавці) – це один з різновидів бізнесу. Сподіватися, що потенційні конкуренти, які грають з тобою на одному електоральному полі, сприятимуть твоїй популяризації, щонайменше наївно. Саме тому кампанія в уже існуючих українських виданнях (на кшталт «Батьківщини») була для «Народу» безуспішною.

Список використаної літератури

1. До А. Ю. Кримського. Львів, 29 листопада 1890 р. // Франко І. Я. Повне зібрання творів. – Т. 49. – С. 262.
2. До М. П. Драгоманова (Львів, після 21 грудня 1889 р.) // Франко І. Я. Повне зібрання творів. – Т. 49. – С. 224–228.
3. До М. П. Драгоманова. Львів, 17 жовтня 1890 р. // Франко І. Я. Повне зібрання творів. – Т. 49. – С. 261–262.
4. До М. П. Драгоманова. Львів, 7 грудня 1890 р. // Франко І. Я. Повне зібрання творів. – Т. 49. – С. 263–267.
5. До М. П. Драгоманова. Львів, 8 червня 1891 р. // Франко І. Я. Повне зібрання творів. – Т. 49. – С. 275–282.

6. До М. П. Драгоманова, Львів, 29–31 серпня 1891 р. // Франко І. Я. Повне зібрання творів. – Т. 49. – С. 290–293.
7. До М. П. Драгоманова, Львів, 15 вересня 1891 р. // Франко І. Я. Повне зібрання творів. – Т. 49. – С. 295–298.
8. До М. П. Драгоманова. Львів, 14 – 15 листопада 1891 р. // Франко І. Я. Повне зібрання творів. – Т. 49. – С. 306–309.
9. До М. П. Драгоманова. Львів, 28–30 липня 1892 р. // Франко І. Я. Повне зібрання творів. – Т. 49. – С. 337–340.
10. До М. П. Драгоманова. Львів, 11–12 жовтня 1892 р. // Франко І. Я. Повне зібрання творів. – Т. 49. – С. 356–358.
11. Драгоманов М. П. Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом (1876–1895) / М. П. Драгоманов, М. І. Павлик ; [зладив Михайло Павлик]. – Видав Лев Когут. – Чернівці : З друкарні т-ва «Руська Рада», 1910. – Т. VI (1890–1891). – 288 с.
12. Драгоманов М. П. Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом (1876–1895) / М. П. Драгоманов, М. І. Павлик ; [зладив Михайло Павлик]. – Видав Лев Когут. – Чернівці : З друкарні т-ва «Руська Рада», 1911. – Т. VII (1892–1893). – 351 с.
13. Драгоманов М. П. Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом (1876–1895) / М. П. Драгоманов, М. І. Павлик ; [Зладив Михайло Павлик]. – Видав Лев Когут. – Чернівці : З друкарні т-ва «Руська Рада», 1912. – Т. V (1886–1889). – 416 с.
14. З останніх десятиліть XIX ст. // Франко І. Я. Повне зібрання творів. – Т. 41. – С. 471–529.
15. Історія української дожовтневої журналістики / [О. І. Дей, І. Л. Моторнюк, М. Ф. Нечиталюк та ін.] ; під ред. Й. Т. Цюха. – Львів : Вища школа, 1983. – 511 с.
16. Коментарі. Для домашнього вогнища // Франко І. Я. Повне зібрання творів. – Т. 19. – С. 489–490.
17. Народ (Львів). – 1890. – Рік I. – 1 січня. – С. 1.
18. Народ 1890. – Рік I. – Ч. 2 і 3. – 1 лютого. – С. 32.
19. Народ. – 1890. – Ч. 4. – 15 лютого. – С. 56.
20. Народ. – 1890. – Ч. 5. – 1 марта. – С. 73.
21. Народ. – 1890. – Ч. 6. – 15 марта.
22. Народ. – 1890. – Ч. 7. – 1 квітня. – С. 104.
23. Народ. – 1890. – Ч. 9. – 1 мая. – С. 135.
24. Народ. – 1890. – Ч. 12. – 15 червня. – С. 187.
25. Народ. – 1890. – Ч. 12. – 15 червня. – С. 188.
26. Народ. – 1890. – Р. I. – Ч. 17. – 1 вересня. – С. 268.
27. Народ. – 1890. – Р. I. – Ч. 20. – 15 падолиста. – С. 315.
28. Народ. – 1890. – Р. I. – Ч. 22. – 15 падолиста. – С. 355.
29. Народ. – 1891. – Р. II. – Ч. 1. – 1 січня. – С. 6.
30. Народ. – 1891. – Р. II. – Ч. 20 і 21. – 24 жовтня. – С. 248.
31. Народ. – 1891. – Р. II. – Ч. 24. – 7 грудня. – С. 250.
32. Народ. – 1892. – Р. II. – Ч. 15–18. – 1 октября. – С. 206.
33. Народ. – 1892. – Р. III. – Ч. 19. – 22 октября. – С. 214.
34. Народ. – 1893. – Р. III. – Ч. 1. – 1 януарія. – С. 1.
35. Некрологи // Франко І. Я. Повне зібрання творів. – Т. 46. – Кн. 2. – С. 100.
36. Периодическая печать на Западе : [сб. статей / авт. Берлин П. А. и др. - Санкт-Петербург : Образование, 1904. - 391 с.
37. Романюк М. М. Українські часописи Львова: Історико-бібліографічне дослідження : у 3 т. / М. М. Романюк, М. В. Галушко. – Львів : Світ, 2001. – Т. 1. 1848–1900 рр. – 744 с.

Стаття надійшла до редакції 15.02.2017.

Макарчук Е. Г. Поиск источников финансирования оппозиционных партийных изданий (на примере западноукраинского радикального издания «Народ» (1890–1892 гг.))

Рассматриваются источники финансирования первого украинского партийного издания Восточной Галиции – журнала «Народ» на начальном (1890–1892) этапе его деятельности и усилия издателей в деле увеличения поступления финансов.

Ключевые слова: украинская пресса Восточной Галиции в составе Австро-Венгрии, партийная пресса радикального направления, источники финансирования издательской деятельности.

Makarchuk O. The Searching of the Funding Sources of the Funding Sources of the Oppositional Party Publications (on the Example of the Western Ukrainian Radical Magazine «Narod» (1890–1892 Years))

The sources of financing the printed body of the Rus' Ukrainian Radical Party of the magazine «Narod» were analyzed on the basis of the system approach.

Using the wide circle of sources – scientific, memoir, epistolary, media character and others like that allows drawing a conclusion about expedient forms and methods of the party activity (including publishing) in difficult conditions of the unfriendly political environment, and also acceptable means of financing this activity.

Numerous factual materials, which extend the notion of a reader about sources of financing the Western Ukrainian party press at the end of the nineteenth century (the printed body of RURP of the magazine «Narod»), are entered to the scientific circulation.

The results of scientific exploring can be used for further scientific developments, devoted to political history of the countries of Eastern Europe, history of journalism, marketing of publishing business, to the technique of political work of parties with the masses. Accordingly, these results can be applied in an educational process at higher school for preparation of historians, journalists, political scientists, marketing specialists of publishing business, and others like that.

Key words: *Ukrainian Press of Eastern Galicia as a part of the Austro-Hungarian, the radical party press, funding sources of publishing activities.*